

Hal Koch, de politiske partier og Ungdomskommissionen

AF

JES FABRICIUS MØLLER

I efteråret 1945 blev Hal Koch udpeget til formand for en af befrielsesregeringen nedsat kommission, der havde til formål at undersøge alle sider af ungdommens kulturelle og uddannelsesmæssige problemer.¹ Syv år senere afgav kommissionen den sidste af i alt 14 betænkninger.

Både Hal Koch og Ungdomskommissionen har været genstand for større undersøgelser, men Hal Kochs rolle i og betydning for Ungdomskommissionen er stadig underbelyst.² Med denne undersøgelse rådes der altså i udgangspunktet bod på en lakune i den eksisterende litteratur.³ Formålet med at se på Hal Kochs rolle i Ungdomskommissionen er at belyse hans faktiske politiske engagement set på baggrund af det teoretiske begreb om politik, som han udviklede under besættelsen, altså en skildring af Hal Koch som politiker. Dernæst er der tale om den første undersøgelse af Ungdomskommissionens arbejde primært bygget på kommissionens eget arkiv. Hans Sode-Madsens bog om Ungdomskommissionen er en kulturhistorisk studie af, hvordan ungdommen blev genstand for politiske og offentlige drøftelser set i lyset af det forandrede syn på ungdommen under og efter krigen. På baggrund af kommissionens betænkninger og modtagelsen af dem politisk og i den bredere offentlighed konkluderer Sode-Madsen, at kommissionen var lige dele grundighed og syltekrukke.⁴ Min gennemgang af kommissionens arkiv giver ikke anledning til at rokke ved den

¹ Tak til professor Klaus Petersen for frugtbar drøftelse i forbindelse med udarbejdelsen af denne artikel.

² Tine Reehs disputats: *Kristendom, historie, demokrati*, Museum Tusulanums Forlag 2012, behandler perioden 1932-1945 og medtager derfor ikke Ungdomskommissionen.

³ Således også i Jes Fabricius Møller: *Hal Koch – en biografi*, Kbh. 2005, hvor Hal Kochs rolle i Ungdomskommissionen kun behandles kursorisk s. 233-35.

⁴ Hans Sode-Madsen: *Farlig ungdom. Samfundet, ungdommen og ungdomskommissionen 1945-1970*, Aarhus Universitetsforlag 2003, s. 205. Af bogens i alt godt 130 noter henviser kun en enkelt direkte til kommissionens eget arkiv, s. 121.

overordnede konklusion, at Ungdomskommissionens arbejde ikke kastede direkte politiske resultater af sig, der står mål med det arbejde, som blev lagt i kommissionen.⁵ Men som det vil fremgå, anlægger jeg på flere punkter en anden tolkning af Ungdomskommissionen og Hal Kochs rolle i den.

Hal Kochs vej ind i politik

Hal Koch blev i efteråret 1940 valgt som formand for repræsentantskabet i Dansk Ungdomssamvirke, en i udgangspunktet upolitisk og vidtfavnende paraplyorganisation med et bredt, nationalt program, og dermed blev han med egne ord „hvirvlet ind i det offentlige liv“.⁶

Baggrunden for valget af Koch til denne post diskuteres i forskningen. Det er blevet hævdet, at han blev valgt på sit „glatte ansigt“.⁷ Det kan imidlertid ikke være tilfældet, eftersom han med sine offentlige forelæsninger om Grundtvig i september og oktober måned 1940 og med sine samtidige offentlige udtalelser i øvrigt havde skabt sig et navn ved at tale direkte ind i tidens stemning med national og religiøs patos.⁸

Hal Kochs kristelige og nationale opsang gav indtryk af at flugte med ungdomssamvirkets målsætning, og det var baggrunden for, at han forekom at være et indlysende valg.⁹ En yderligere kvalifikation var, at han var relativt ung (født 1904) og ikke stod i nogen kendt forbindelse med noget politisk parti. På sin vis gør der sig altså det lidt paradoksale forhold gældende, at forudsætningen for Hal Kochs indtræden på den politiske arena som egentlig aktør var, at han kunne præsenteres som upolitisk – eller i det mindste som ikke-partipolitisk.

Kort tid efter sin tiltrædelse gav Hal Koch imidlertid udtryk for, at Ungdomssamvirket måtte ændre sin kurs bort fra det upolitiske i retning af en politisering af Danmarks ungdom. Referater fra selve mødet den 20. november, hvor Hal Kochs strategi blev annonceret, be-

⁵ Konklusionen deles indirekte af J.H. Petersen, K. Petersen og N.F. Christiansen (red.): *Dansk velfærdshistorie*, bd. III, Odense 2012, der ikke ofrer kommissionen nogen særlig opmærksomhed, se f.eks. s. 62.

⁶ Hal Koch: „Hvorledes man ogsaa kunne opleve de mærkelige besættelsesaar“, *Berlingske Tidende* 3. januar 1959.

⁷ Hans Sode-Madsen: „Hal Koch og ungdommens opdragelse til demokrati“, i H. Dethlefsen og H. Lundbak (red.) *Fra mellemkrigstid til efterkrigstid*, Museum Tusulanums Forlags Forlag 1998, s. 303.

⁸ Se f.eks. interview i *Nationaltidende* 20. august 1940.

⁹ Hvorvidt det indtryk, som forelæsningerne gav, var i overensstemmelse med Hal Kochs intention i det tidlige efterår 1940 er genstand for diskussion. Tine Reeh mener, at tillidsmændene i DU misforstod Hal Kochs ord. Se Tine Reeh: *Kristendom, historie, demokrati*, s. 48off, jf. J.F. Møller, *Hal Koch*, s. 89ff.

ror ganske vist på sene beretninger.¹⁰ Uanset mødets specifikke karakter står det dog klart, at Hal Koch stod for en kursændring, der vakte umiddelbar skepsis, men hurtigt blev accepteret af tillidskredsen bag samvirket. Inspirationen til kursskiftet havde han antagelig fået fra K.E. Løgstrup, der i et brev af 10. november havde opfordret ham til ikke at „lade det politiske (i vid forstand) ligge brak“. ¹¹ På dette tidspunkt var Hal Koch altså blevet politisk i den forstand, at han var blevet organisatorisk aktiv, og at han selv betegnede denne aktivitet som politisk eller politiserende, men han var endnu ikke partipolitisk identificerbar.

Kochs arbejde i Ungdomssamvirket er velbeskrevet.¹² Han blev den samlende skikkelse, som man havde håbet på: beundret af mange, respekteret af alle. Hans rolle beroede på personlige relationer til flere centrale politikere, herunder ikke mindst den radikale Jørgen Jørgensen, og han forblev en respekteret skikkelse i vide kredse, herunder i Frihedsrådet, ikke mindst af Mogens Fog, og blandt den meget aktivistiske ungdom.¹³

Selv formulerede Koch sit forhold til politik programmatisk i begyndelsen af 1942 med den ofte citerede passage om det kulturelle og det politiske. Kun på overfladen er det kulturelle et samlende element, mente Koch, men „det kulturelle“ var for ham et næsten intetsigende ord, som enhver kunne lægge i, hvad man ville. Forsøgte man at indholdsbestemme ordet, „skal man nemlig nok opdage, at der i Virkeligheden ikke er ret meget, der skiller saa dybt som netop det kulturelle“. Derimod mente Koch, at det politiske var et samlende princip, ikke et adskillende:

Ordet udtrykker den ubestridelige Kendsgerning, at vi nu engang er sat her sammen og skal finde ud af at ordne Forholdene os imellem paa den ene eller den anden Maade, og at det er os, som skal ordne dem, ikke nogen andre udefra, heller ikke en lil-

¹⁰ Som påpeget af Tine Reeh, s. 483.

¹¹ Dette blev første gang påpeget i Jes Fabricius Møller: „Hal Koch og Grundtvig“ *Historisk Tidsskrift* 2004/2. Se K.E. Løgstrup og Hal Koch, Venskab og strid, Aarhus 2010, s. 60.

¹² Foruden Reeh og Fabricius Møller se især H. Nissen og H. Poulsen: *På dansk friheds grund – Dansk Ungdomssamvirke og De ældres Råd 1940-45*, Kbh. 1963.

¹³ Han var i krigens sidste år efor på Nordisk Kollegium, der husede mange modstandsfolk, blandt hvem han var beundret. Det fremgår af samtidige breve fra en modstandsmand. G. Lund-Jensen og Marianne Alenius: *Studentertliv under besættelsen*, Museum Tusulanums Forlag 2009, passim.

le Gruppe, der ønsker at optræde som 'statsbærende' Parti eller, hvad man nu har fundet paa af mærkelige Udtryk.¹⁴

Allerede af denne passage fremgår det, at „det politiske“ faktisk var politisk i den adskillende lige så meget som den samlende betydning, idet han tydeligvis identificerede 'det politiske' med den nationale, politiske samling, der ikke inkluderede nazisterne.¹⁵ Selv om det eksplisit nationale var blevet nedtonet i Hal Kochs programmatisk udmeldinger, er det klart, at Ungdomssamvirket og Hal Koch selv fastholdt, at der var tale om en national samling, og at Danmark og danskheden derfor var udgangspunkt og kontekst for hans program.¹⁶

Da den nationale samlingspolitik brød sammen i august 1943, blev det da også straks vanskeligere for Hal Koch at opretholde forestillingen om at kunne være politisk uden at være partipolitisk. Han nærmede sig i tiltagende grad socialdemokratiske synspunkter og sympatier, og ved en enkelt lejlighed erklærede han sig selv offentligt som tilhørende den venstre del af Socialdemokratiet. Det foregik ved et møde i Slagelse i december 1943, som blev refereret i den lokale presse.¹⁷ Der var antagelig tale om en finke, der røg af panden. Formanden for Ungdomssamvirket måtte ikke udsættes for den beskyldning, at han var partisk. Han gentog da heller ikke fejlen, men eftersom katten nu var ude af sækken, måtte han derefter vedblivende forsvare sig mod den påstand, at han var „Medlem af det socialdemokratiske Parti“.¹⁸ Spørgsmålet er, hvor meget det påvirkede Dansk Ungdomssamvirke og formandens stilling i det. Hans Sode-Madsen har hævdet, at Ung-

¹⁴ Hal Koch: „Politisk eller kulturel Samling“, *Lederbladet* nr. 3, marts 1942. Også optrykt i Hal Koch: *Dagen og Vejen*, Kbh. 1942.

¹⁵ Hvor vidt kommunisterne var implicit inkluderet eller bare glemt med vilje på dette tidspunkt, er usikkert. Fra efteråret 1943 anlagde Hal Koch for sit eget vedkommende samme anti-kommunistiske strategi som socialdemokraterne. Se J.F. Møller: *Hal Koch*, s. 217, Jf. Tine Reeh s. 477f.

¹⁶ J.F. Møller: *Hal Koch*, s. 115f. Tine Reeh, note 970. Sml. Jakob Balling: „Hal Koch som dansk kirkehistoriker under besættelsen“, i samme: *Historisk Kristendom*, Anis 2003, s. 295. I lærebogen til filosofikum på Aarhus Universitet fremhævede professor Svend Ranulf nogle af Hal Kochs udsagn fra 1942 om det nationale og fremhævede slægtskabet med nazismen. Svend Ranulf: *Socialvidenskabelig Metodelære*, Kbh. 1946, s. 142. Se Svend Larsen: „Svend Ranulfs nazismejagt“, Sofie Lene Bak m.fl. (red.): „Kildekunst“ *Historiske & kulturhistoriske studier. Festskrift til John T. Lauridsen*, (Danish Humanist Texts and Studies, 55), Kbh. 2016, II, s. 423-439, her s. 429-430.

¹⁷ *Sorø Amtstidende*, 8. dec. 1943; se J.F. Møller: *Hal Koch*, s. 179.

¹⁸ *Lederbladet* 1944, s. 20-21; *Jyllands-Posten* 6. jan. 1944; *Lederbladet* 1945, s. 87, noten.

domssamvirket ligefrem var blevet et instrument for socialdemokratiske interesser.¹⁹ Det er imidlertid en for skarpt skåret tolkning. Samvirkets tværpolitiske profil forblev intakt, selv om formandens politiske sympatier blev tydeligere.

Ungdomskommissionen

Statens ungdomskommission blev nedsat i oktober 1945 som en af befrielsesregeringens sidste embedshandlinger. I kommissoriet blev det udtrykkeligt nævnt, at kommissionen var nedsat som et resultat af en henvendelse fra Dansk Ungdomssamvirkes repræsentantskab. Ungdomssamvirket havde den 20. juni anmodet om „hurtig og grundig undersøgelse af alle sider af ungdommens kulturelle og uddannelsesmæssige problemer“. Kommissionen fik af regeringen bemyndigelse til at „lade foretage de fornødne undersøgelser af ungdommens særlige problemer og behov og på grundlag heraf fremsætte egnede forslag“. Netop denne i kommissoriet nævnte mulighed for at lade foranstalte egne undersøgelser af ungdommens forhold skulle vise sig at være hovedårsagen til, at arbejdet ganske vist blev meget grundigt, men slet ikke hurtigt. Kommissionens sidste af i alt 14 betænkninger udkom i 1952. En anden årsag til, at det trak ud med at få løst opgaven, var, at mandatet var bredt:

Kommissionen vil bl.a. have til opgave at undersøge ungdommens arbejds- og indkomstforhold og faglige uddannelse, dens boligforhold og muligheder for en sund udnyttelse af fritiden, i hvilken forbindelse spørgsmålet om støtte til ungdommens foreninger, fritidslokaler og idrætsliv vil være at tage i betragtning. Endelig skal kommissionen tage hensyn til de problemer, som vedrører de unges familiedannelse og bosætning.

Kommissionen skal i sit arbejde i første række tage sigte på mulighederne for gennem positive foranstaltninger at sikre den normale ungdom en harmonisk social og kulturel udvikling, men skal samtidig optage spørgsmålet om den asociale ungdoms pro-

¹⁹ „I løbet af 1943 satte D.s.U. sig på magten i Ungdomssamvirket.“ Sode-Madsen, s. 12-13. Ræsonnementet bygger på referatet af et hovedbestyrelsesmøde i DsU i april 1944, hvor Victor Gram hævdede, at Ungdomssamvirket var et instrument i hænderne på Socialdemokratiet, men at det skulle bruges med forsigtighed for at undgå sprængning af Ungdomssamvirket. Sode-Madsen s. 47. Gram gjorde sig ved denne lejlighed skyldig i et vist mål af selvovervurdering for at tage sig godt ud i sammenhængen. Jf. Nissen og Poulsen: *Paa dansk Friheds Grund*, Kbh. 1963, s. 284-295.

blemer til behandling med særlig henblik på forebyggelse af ungdomskriminaliteten.²⁰

Kommissoriet bærer med sin betydelige bredde præg af at være et kompromis mellem flere interesser og hensigter, socialpolitisk, kulturelt og økonomisk, og afspejler som sådan befrielsesregeringens sammensætning. Men det var også et udtalt ønske hos alle de politiske partiers ungdomsorganisationer at få iværksat en undersøgelse af ungdommens forhold.²¹

To forhold kan identificeres som væsentlige grunde til, at Hal Koch blev udpeget som formand for kommissionen. For det første var der hans personlige kvaliteter. Man skulle ganske enkelt bruge en mand, der kunne få arbejdet i så bredt sammensat et organ til at fungere, og det mestrede han. Da kontorchef i Arbejdsministeriet Axel Skalts aftrådte som næstformand i kommissionen, fordi han var blevet udnævnt til departementschef i Ministeriet for Byggeri og Boligvæsen, sendte han et brev til Hal Koch, hvor han takkede for det „gnidningsløse samarbejde“.²² Helt gnidningsfrit var det ikke, som det vil fremgå af det følgende, men det skyldtes næppe Hal Kochs ledelsesstil. Det bedste skudsmål fik Hal Koch af Konservativ Ungdoms repræsentant i kommissionen indtil 1950,²³ Poul Møller: „Mit møde med Hal Koch blev en af de store oplevelser i mit liv“, skrev han i sine erindringer, hvor han netop fremhævede Hal Koch som stående uden for partierne og uden for det politiske:

Jeg [Poul Møller] var så oplagt designeret til at være det politiske menneske med snæver begrænsning til eet parti. Og så stod

²⁰ Kommissoriets ordlyd er gengivet i *Ungdomskommissionen, Samfundet og ungdommen. Afsluttende udtalelse fra ungdomskommissionen med oversigt over kommissionens virksomhed*, Kbh. 1952, s. 8. Den varierer fra den tekst, som gengives i Hans Sode-Madsen: *Farlig ungdom*, s. 80, note 11.

²¹ Om de store partiers ungdomsorganisationers ungdomspolitiske program omkring 1945 se Preben Sandberg Pettersson: „*Fremtiden tilhører den dygtige danske Ungdom*“, upubliceret speciale, København 1985, s. 86ff.

²² Brev af 18. okt. 1948, RA, Socialm., Ungd.komm., journalsager kps. 1.

²³ I 1950 udnævntes stud.jur. Poul Schlüter efter indstilling fra KU til medlem af kommissionen som afløser for Poul Møller. Brev fra Hal Koch til Poul Schlüter 12. dec. 1950, Henning Friis' gennemslag, Journalsager, kps. 1. Schlüter måtte siden mod sin vilje træde ud af kommissionen, fordi KU trak sig fra arbejdet, men vandt siden formandsvalget i KU, hvorved den fløj i KU, der var imod ungdomskommissionen led nederlag. Brev fra Poul Schlüter til Henning Friis 7. juni 1952, journalsager, kps. 2.

jeg pludselig over for en personlighed uden for det politiske, men med fuld respekt for politik og med et vældigt kendskab til politik, en kristen humanist med et grundtvigsk livssyn.²⁴

Skudsmålet er udtryk for Poul Møllers personlige beundring for Hal Koch. Når han kunne opleve Hal Koch som upolitisk, skyldes det ikke, at Hal Koch var uden partipolitiske synspunkter, men snarere, at de var enige om mange af de spørgsmål, som Ungdomskommissionen behandlede. Enighed opleves indefra gerne som neutralitet.

For det andet var Dansk Ungdomssamvirke en paraplyorganisation for næsten samtlige landsdækkende ungdomsorganisationer, og samvirket repræsenterede dermed den størst tænkelige politiske bredde. Af de politiske partiers ungdomsafdelinger var kun Danmarks Kommunistiske Ungdom og Dansk Samling ikke repræsenteret i samvirket. De stod dog begge som medunderskrivere af ovennævnte henvendelse af 20. juni og var også repræsenteret i kommissionen sammen med repræsentanter for de øvrige partiers ungdomsorganisationer, embedsmænd fra flere ministerier og repræsentanter for en række andre organisationer, foreninger og institutioner med relation til ungdommen. Ønsket om at fortsætte princippet om den brede enighed, der havde kendetegnet Ungdomssamvirkets arbejde, blev fremsat af kommissionsformanden ved det allerførste møde i december 1945.²⁵

Hans Sode-Madsen har i sin bog om Ungdomskommissionen, *Farlig Ungdom*, karakteriseret kommissionens arbejde som på den ene side grundigt og omfattende og på den anden side som uden særlig virkning. Denne dobbelthed lå ifølge Sode-Madsens analyse i kommissionens bredde og kommissionens tilsvarende brede sammensætning.

Kommissionens arbejde blev fulgt op af en undersøgelse, der konkluderede, at mange af kommissionens anbefalinger var blevet virkeliggjort med tiden, men man kan med Sode-Madsen indvende mod denne evaluering, at den blev forestået af Henning Friis, der havde fungeret som kommissionens første sekretær og „således præsiderede over egne gerninger“, og at det nok snarere var den generelle socioøkonomiske udvikling end kommissionens anbefalinger, der havde udvirket ændringerne.²⁶

²⁴ Poul Møller: *Mennesker og Meninger*, Kbh. 1970, s. 152. Man bemærker, at „det grundtvigske“ regnes til det upolitiskes kategori.

²⁵ Referat af plenummødet 10. dec. 1945. Rigsarkivet, Socialministeriet, Ungdomskommissionen af 17. okt. 1945, journalsager: kps 2.

²⁶ Sode-Madsen, s. 211. Ved plenummødet 29. april 1949 (og i et interview i Børsen 1. maj s.å.) redegjorde Hal Koch i optimistiske toner for kommissionens hidtidige virke – på et tidspunkt, da arbejdet var gået nærmest i stå. RA,

Sode-Madsen betegner Ungdomskommissionens arkiv som „skuffende indholdstomt“.²⁷ I betragtning af arkivets størrelse er det ikke nogen misvisende karakteristik. Størstedelen af de 62 kapsler indeholder materiale fra en omfattende statistisk undersøgelse af ungdommens forhold, hvis konklusioner findes trykt i kommissionsbetænkningerne.

Med hensyn til kommissionens fremgangsmåde og forhandlinger er der imidlertid interessante ting at finde i arkivet, herunder ikke mindst referater af forhandlingerne i kommissionens plenummøder, der ganske vist ikke alle er lige udførlige, men dog giver et indtryk af drøftelsernes karakter.²⁸ Dertil kommer enkelte beslutningsreferater fra forretningsudvalget. Interesse påkalder sig også en samling af avisudklip om kommissionens arbejde og ungdomsspørgsmål i det hele taget. De giver et indblik i, hvor meget emnet optog den offentlige opinion.²⁹

Hans Sode-Madsen fremhæver, at kommissionens brede mandat dækkede over en klar socialdemokratisk retning i kommissionens arbejde. Han ser kommissionens tilblivelse som virkeliggørelsen af en ti år gammel tanke fostret i D.s.U: „Der er næppe nogen tvivl om, at Ungdomskommissionen var et D.s.U.-projekt, og at det var D.s.U., der satte dagsordenen for de andre aktører samlet i Dansk Ungdomssamvirke“.³⁰

Han mener, at der går en lige linje fra D.s.U.s sociale ungdomsprogram fra august 1944 til kommissoriet i efteråret 1945 og lægger ikke mindst vægt på den ledende rolle, som blev spillet af embedsmanden Henning Friis, der var aktiv socialdemokrat og kommissionens første sekretær.³¹ Medvirkende til denne understregning af Friis' betydning har antagelig været, at Friis, der var kendt for sin gode hukommelse, frem til sin død i 1999 bidrog aktivt til historieskrivningen om efterkrigstidens socialpolitik³² og antagelig i den forbindelse ikke har un-

Socialm., Ungd.komm., journalsager (kps. 3).

²⁷ Sode-Madsen, s. 20.

²⁸ RA, Socialm., Ungd.komm., journalsager: kps. 1-3.

²⁹ RA, Socialm., Ungd.komm., avisudklip, kps. 1-7.

³⁰ Sode-Madsen, s. 207.

³¹ Sode-Madsen, s. 12, s. 38ff, s. 61 og s. 66ff.

³² Se f.eks. Henning Friis og Klaus Petersen: *Socialforskningsinstitutets forhistorie og første år*, Socialforskningsinstituttet 1998. Sode-Madsen nåede også at interviewe Friis til sin bog. Friis skrev selv kort om Hal Koch og Ungdomskommissionen i „Hal Koch og ungdommen“ i P. Koch, P.G. Lindhardt og R. Skovmand (red.): *Hal Koch og hans virke*, Gyldendal 1969, s. 96-103.

derbetonet sin egen indsats. Spørgsmålet er, hvordan kommissionens formand passer ind i denne fortolkning?

Han meldte sig som nævnt aldrig ind i partiet. Man kan lidt dristigt sammenligne Hal Kochs forhold til Socialdemokratiet med Mogens Fogs til DKP. De endte på hver sin side af den interne danske konflikt under krigen, og derfor huskes de ofte som modsætninger, hvilket har skygget for lighederne. De to jævnaldrende mænd var af samme tilskæring. De tilhørte det bedre københavnske borgerskab, var begge kultiverede og charmerende. De havde gået i skole sammen på Metro-politanskolen og gjorde stejl akademisk karriere, Hal Koch som kirkehistoriker, Fog som neurolog. De havde den troværdighed, som en professortitel dengang førte med sig, og de havde evnen til at vinde enhver forsamling for sig, så de var indlysende valg, når der var brug for en udadvendt eller diplomatisk indsats. Her hører lighederne så også op. I Fogs tilfælde var der tale om en overlagt taktisk manøvre. Han var DKP's mand til pænt brug. Han var partitro helt til midten af 1950'erne.³³ For Hal Kochs vedkommende handlede det om personlig og politisk sympati med ledende socialdemokrater, mindre om ideologisk loyalitet og troskab mod partiet og slet ikke om organisatorisk strategi. Han stod ikke over partierne, som Poul Møller hævdede, men han var altså heller ikke medlem af et.

Hal Kochs socialdemokratiske sympatier har naturligvis ikke stået i vejen for, at socialminister og socialdemokrat Hans Hedtoft-Hansen i efteråret 1945 fandt det naturligt at pege på ham som formand for Ungdomskommissionen, men hans væsentligste kvalifikation var som nævnt den respekt, som han nød i vide kredse, fra kommunister til konservative.

Der er ingen tvivl om, at Hedtoft gerne ville have gennemført så megen socialdemokratisk politik som muligt, men samtidig var det klart, at kommissionen skulle være bredere sammensat for at vinde i troværdighed og få en virkning. Der var altså ikke tale om, at kommissionen blev overtaget eller domineret af socialdemokrater og socialdemokratiske synspunkter. Hans Sode-Madsen har ret i, at de spørgsmål, som kommissionen tog op, i flere år havde stået på ikke mindst D.s.U.s politiske dagsorden, men hvis kommissionen havde haft for stor politisk slagside, ville den slet ikke have kunnet nyde samme opbakning og tillid, som den gjorde. I det lys skal Hal Kochs rolle ses.³⁴

³³ Morten Møller: *Mogens Fog*, Gyldendal 2009.

³⁴ Hal Koch var indgået i heftig polemik med ikke mindst Knud Kristensen om socialpolitik, men signalerede bredt samarbejde i den kun ganske lidt svale velkomst, som han gav regeringen Knud Kristensen i efteråret 1945: „Vi har ikke faaet den kraftige Regering, vi paa mange Maader trængte til, men vi har faaet en god Regeringschef – og alt tyder paa, at hans Kolleger ogsaa vil blive

Hal Kochs program

Hal Koch fremlagde ikke noget egentligt program for sit arbejde i kommissionen. Et foredrag trykt som artikel i det af ham selv og Vilhelm Grønbech redigerede tidsskrift *Frie Ord* har dog programmatisk karakter. Heri redegjorde han for sit syn på „Staten og ungdomsopdragelsen“, altså „det offentliges Forpligtelse overfor Ungdommens Fritidsudnyttelse med Henblik paa den menneskelige Opdragelse, som man maa anse for ønskelig“.³⁵ Dermed bevægede han sig i realiteten ind på centrale dele af Ungdomskommissionens arbejdsområde, samtidig med at han trak tråde bagud i sit eget forfatterskab, hvor spørgsmålet om opdragelse og dannelse – som regel under anvendelse af det græske udtryk *paideia* – var et ofte gentaget tema, både i hans akademiske arbejde, herunder ikke mindst disputatsen om Origenes, og i hans engagement i tidens debat om ungdom og samfund.

Til sin definition af staten tog Hal Koch i 1946 udgangspunkt i Platons statstanker stillet over for Sokrates' erkendelsesteori:

Udgangspunktet for alle Platons politiske og pædagogiske Spekulationer er Idelæren og den metafysiske Fastlæggelse af Godt og Ondt, som der var foregaaet. Sokrates havde ingen Metafysik – derfor naaede han heller ikke til en Statslære. Platon havde en Erkendelseslære og en Metafysik. Udfra denne opstillede han en Antropologi, en Lære om Mennesket, og paa Grundlag af denne naaede han igen frem til en Samfundslære, og alt dette dannede saa Basis for den Opdragelse og Etik, som han mente burde herske i den nye Stat, og som han var fast besluttet paa at gennemføre med Magt.³⁶

For Hal Koch indebar den platoniske statslæres skelnen mellem godt og ondt, at staten måtte opdrage sin ungdom ved hjælp af tvang, og der gik en lige linje fra Platons stat over den katolske kirkestat, den nazistiske stat til den socialistiske sovjetrepublik.³⁷ Over for denne mo-

Mænd, man kan være tjent med.“ *Lederbladet* 1945, s. 263, jf. Knud Kristensens hilsen i *Lederbladet* 1946, s. 181.

³⁵ Hal Koch: „Staten og Ungdomsopdragelsen“, *Frie Ord* 6. Hft. 1946, s. 371. Flere af tankerne var foregrebet i *Hvad er Demokrati?* fra 1945. Se derudover Hal Kochs forord til Jørgen Bukdal: *Politisk Ungdom*, Odense 1945, Hal Koch: „Om D.U.'s Fremtid“, *Lederbladet* 1945, s. 56-60, „D.U.s Fremtid“, *Lederbladet* 1945, s. 133-142, „Ungdommens Boligspørgsmaal i Byerne“, *Lederbladet* 1946 s. 158-160, „Ungdomskommissionen og Lederbladet“, *Lederbladet* 1946, s. 241.

³⁶ „Staten og Ungdomsopdragelsen“, s. 377.

³⁷ „Staten og Ungdomsopdragelsen“, s. 378. Væsentlig mere entydigt end året før tager Hal Koch i denne artikel afstand fra Sovjetrepublikken, idet den si-

del stillede han demokratiet som samfundsmodel og Sokrates' erkendelsesteori som forbillede for opdragelsen. Han gav ingen formel definition af demokratiet. Det afgørende „er hverken en bestemt politisk Samfundsorden (Parlamentarisme) eller et bestemt økonomisk System (Liberalisme eller Planøkonomi)“, for de er kun „Midler eller Veje“. Demokrati er ikke bundet til en bestemt metafysik eller moral, „men noget langt mere ubestemt, en Livsform“ bygget på samtalen som samværsform og „den sokratiske Uvidenhed“, altså fraværet af dogmatiske patentsandheder, „hvad Kierkegaard kalder den 'objektive Uvished'“.38

Det er interessant, at Hal Koch her tog afstand fra at knytte demokratiet til et bestemt økonomisk system. Året før havde han tydeligt tilkendegivet, at et politisk demokrati ikke kunne tænkes uden et socialt retfærdigt økonomisk demokrati.³⁹

Hal Koch opsummerede folkestyrets, partiernes og de folkelige bevægelers historie og indbyrdes forskellighed og konkluderede, at det danske kulturliv var præget af mangfoldighed snarere end enhedskultur, og derpå „beror netop Rigdommen og Frugtbarheden“.40 Forudsætningen for denne mangfoldighed var, at staten havde skabt „de Rammer, hvorunder Menneskelivet kan udfolde sig saa frit, som overhovedet muligt“.41

Hal Koch skiftede i foredragets sidste tredjedel kurs fra det meget principielle syn på demokrati og opdragelse til nogle konkrete vurderinger af ungdommens problemer. For det første efterlyste han en omfattende undersøgelse af ungdommens forhold, for først „naar Forholdene er kortlagte, vil Planerne gro frem for hele Landet i Ungdomskommissionen og lokalt i Kommunaludvalgene“. Hensigten var at lade „de religiøse og nationale og politiske Foreninger frit arbejde paa de-

destilles med nazismen. Man kunne formode, at der i hans analyse, særlig forbindelsen til Platon, ligger en inspiration fra Karl Popper, hvis værk *The Open Society and its Enemies* udkom i 1945, men der er ingen direkte indikationer i teksten på, at dette skulle være tilfældet. Senere rigsantikvar Olaf Olsen udarbejdede i 1947 for den sovjetiske ambassade en oversigt over en række danske kunstnere og intellektuelle og deres politiske sympatier og karakteriserede Hal Koch som socialdemokrat og venligtsindet over for Sovjetunionen. Denne vurdering svarede antageligt til den almindelige i samtiden. *PET-kommissionens beretning, bd. 6, PET's overvågning af Danmarks kommunistiske Parti 1945-1989*, Kbh. 2009, s. 59. Se også interview med Olaf Olsen i *Jyllands-Posten* 15. juli 2012.

38 „Staten og Ungdomsopdragelsen“, s. 379 og 382.

39 Hal Koch: *Hvad er Demokrati?*, Kbh. 1945, s. 22.

40 „Staten og Ungdomsopdragelsen“, s. 384.

41 „Staten og Ungdomsopdragelsen“, s. 383.

res Façon".⁴² Hal Koch fremhævede dog boligmangelen som et allerede erkendt problem, der havde afgørende indflydelse på de unges liv. De eksisterende boliger især i byerne var for små og af en for ringe kvalitet. Det var vanskeligt at opretholde et sundt familieliv, når pladsen var trang, og der manglede gode tilbud til de unge, der så sig nødsaget til at tilbringe så stor en del af fritiden uden for hjemmet.

Arbejdet i kommissionen

Kommissionen havde sit eget sekretariat i København (Slotsholmsgade 6) med tilknytning til Socialministeriet. Formanden havde efter alt at dømme ikke meget med den daglige drift at gøre. Af den bevarede korrespondance fremgår det, at han kun i de færreste tilfælde stod som underskriver af breve.⁴³ I andre tilfælde var han inddraget som beslutningstager, idet kommissionens sekretær afgav svar efter at have talt med formanden. I november 1946 flyttede Hal Koch fra Malmøgade på Østerbro til Krogerup og har ikke haft anden mulighed for at holde forbindelsen til kommissionens daglige arbejde end den telefoniske.

Sode-Madsens redegørelse for den administrative opbygning og arbejdsform bygger på samtaler med Poul Dam, der var ansat i kommissionens sekretariat fra 1947 til 1952, og han siger, at kommissionens plenum holdt møder ca. hvert halve år, hvilket kun er rigtigt i de første år.⁴⁴ Der er bevaret referater af 17 plenummøder. Derudover kendes datoerne på yderligere syv plenummøder. De blev holdt med skiftende frekvens, mest intensivt mod slutningen, da de fleste møder var berammet til at vare to dage.⁴⁵

Hal Koch var foruden at være formand for hele kommissionen også formand for udvalget vedrørende Ungdommens Boligforhold og udvalget vedrørende Ungdommens Fritidsudnyttelse samt formand for en af sidstnævnte udvalg nedsat arbejdsgruppe vedrørende Ungdommens Fritidslokaler.⁴⁶ Der foreligger i arkivet ingen referater fra mø-

⁴² „Staten og Ungdomsopdragelsen“, 389-90.

⁴³ RA, Socialm., Ungd.komm., journalsager, bilag 1-2181 (gennemslag af udgående post).

⁴⁴ Sode-Madsen, s. 75. Se også Poul Dams mindeord om Hal Koch, „Hal Koch som formand for Ungdomskommissionen“, *Berlingske Aftenavis*, 12. aug. 1963.

⁴⁵ 1 møde i 1945, 6 i 1946, 4 i 1947 (to referater mangler), 2 i 1948 (1 referat mangler), 2 i 1949 (1 referat mangler), 3 i 1950, 6 i 1951 (heraf 4 todagesmøder) og endelig fire møder, heraf mindst et todages i 1952 (3 referater mangler). Referaterne findes i RA, Socialm., Ungd.komm., journalsager: kps. 1-3. De øvrige møder kendes, fordi hver betænkning i indledningen anfører, ved hvilket plenummøde den er vedtaget.

⁴⁶ Sode-Madsen, bilag 1.

derne i disse udvalg. Hans modus operandi i kommissionen må udledes af de kendte referater af plenummøderne. Det er ikke rene beslutningsreferater. De enkelte medlemmers udtalelser under drøftelserne er gengivet enten ordret eller i parafrase, men næppe fuldstændigt. Referaterne giver som helhed indtryk af, at synspunkterne har haft frit løb.

Hvis man ønsker at danne sig et indtryk af kommissionens politiske linje, kan man se på forekomsten af mindretalsudtalelser. Halvdelen af betænkningerne rummede mindretalsudtalelser.^{47 48}

Af de politiske partier afgav Retsforbundet syv, DKU og VU hver tre samt RU og Dansk Samling hver to. Af de fire traditionelt regeringsbærende partier var det kun VU og RU, der gjorde ophævelser. Der kan ikke sluttet meget af denne lille opgørelse, for det er vanskeligt at opstille en målestok for, hvad der kan tages som udtryk for en tendens, endsige en splittelse. Hvis man ser bort fra Retsforbundet, der nærmede sig det kværlantiske, samt kommunisterne og Dansk Samling, der befandt sig i periferien af den politiske indflydelse, tegner der sig en skillelinje mellem Venstre og til dels De radikale på den ene side og Socialdemokraterne og De konservative på den anden. Med i dette billede skal regnes, at også høj- og landbrugsskolerne og De danske Ungdomsforeninger, der afgav mindretalsudtalelser, hørte til magnetfeltet omkring Venstre. Ud fra mindretalsudtalelserne kan man altså ikke slutte, at kommissionen havde en entydig partifarve, men nok identificere en modstand fra Venstre, fordi forslagene kunne betragtes som uliberale. (Den samme liberalt motiverede modstand mod kommissio-

47 Følgende betænkninger rummede mindretalsudtalelser: *Betænkning angående Ungdommens Boligforhold I*, Kbh. 1947; *Ungdommens Bosætningsproblemer. Betænkning med Forslag til Lov om Bosætningslaan*, Kbh. 1948; *Ungdommens adgang til den højere uddannelse, Betænkning I*, Kbh. 1949; *Ungdommens friluftsliv. Betænkning fra Ungdomskommissionen*, Kbh. 1950 (For VU's holdning se *Dansk Folkestyre*, november 1950, s. 5); *Fritidslokaler på landet. Betænkning afgivet af Ungdomskommissionen*, Kbh. 1951; *Ungdommens adgang til den højere uddannelse. Betænkning II. Studierne ved universiteterne og de højere læreanstalter*, Kbh. 1951; *Ungdommens adgang til uddannelser ved de videregående faglige skoler m.v. Betænkning afgivet af ungdomskommissionen*, Kbh. 1952.

48 Følgende betænkninger var uden mindretalsudtalelser: *Betænkning om den tilflyttede Ungdoms særlige Problemer*, Kbh. 1948; *Betænkning over Beskyttelsesforanstaltninger m.v. samt Etablering af en almindelig Helbreds kontrol for Ungdommen*, Kbh. 1948; *Boliger for ungdommen. Betænkning angående ungdommens boligforhold II*, Kbh. 1949; *De værnepligtiges forhold. Betænkning afgivet af Ungdomskommissionen*, Kbh. 1949, andet oplag 1952; *Ungdommen og arbejdslivet. Betænkning afgivet af ungdomskommissionen*, Kbh. 1952; *Ungdommen og fritiden. Betænkning afgivet af ungdomskommissionen*, Kbh. 1952; *Den tilpasningsvanskelige ungdom. Betænkning afgivet af ungdomskommissionen*, Kbh. 1952.

nen kan man finde i RU og i Retsforbundet). Opgørelsen over mindretalsudtalelser viser altså en partipolitisk og ideologisk skillelinje, men hvis man inddrager referater af kommissionens møder og den offentlige debat om kommissionens forslag, viser der sig et mere nuanceret billede af Hal Kochs virke i kommissionen.

Diskussionen om bolignøden

Ved kommissionens første møde i december 1945 fremhævede dens formand „de økonomiske Forhold og Arbejdsforholdene“ som de væsentligste emner at tage op; „de andre Ting var i Forhold hertil sekundære“.49 Især bolignøden lå ham på sinde.⁵⁰

Ved plenummødet den 29. januar 1946 diskuterede man bolignøden bl.a. i anledning af, at Rigsdagen havde taget spørgsmålet op. Villy Karlsson (DKU) henviste til et forslag om midlertidig tvungen fremleje af ledige værelser til afhjælpning af nøden. Retsforbundets repræsentant, P. Skadegaard, udtrykte sine stærke betænkeligheder, og flere andre af kommissionens ikke-politiske medlemmer, herunder kontorchef Alice Bruun fra Arbejds- og Socialministeriet, var også imod. Hal Koch var „ikke Modstander af tvungen Fremleje“ og lovede at tage forslaget tilbage til drøftelse i udvalg II, hvor han selv var formand. Man enedes om at rette en henvendelse til Indenrigsministeriet, hvor man tilkendegav, at kommissionen havde taget spørgsmålet op til drøftelse, „herunder for gennem en midlertidig Fremlejeordning at fremkalde et øget Udbud af Udlejningsværelser for Ungdommen“.51

Skrivelsen blev imidlertid også sendt i kopi til Ritzaus Bureau.⁵² Det viser en vilje til at føre diskussionerne i åbenhed, som havde været Hal Kochs *modus operandi* indtil da. Det forårsagede da også de første reaktioner i offentligheden. Den færdige betænkning forelå i foråret 1947 med kommissionens forslag til en lov om mulighed for at give bemyndigelse til kommunerne til registrering af og tvungen fremleje af værelser i private boliger.⁵³ Hal Koch havde ønsket skærpede formule-

⁴⁹ Referat af plenummødet 10. dec. 1945. RA, Socialm., Ungd.komm., journalsager: kps 2.

⁵⁰ Se referat af foredrag af Hal Koch i Københavns Højskoleforening, *Berlingske Tidende* 9. jan. 1947.

⁵¹ Journalsager, kps. 2. Skrivelsen også optrykt i Betænkning angaaende Ungdommens Boligforhold 1947, Diskussionen blev genoptaget ved plenummødet den 10. sept. 1946 og den 9. dec. 1946, hvor Skadegaard indvendte, at forslaget om boliganvisning gik imod den private ejendomsret. Journalsager kps. 2.

⁵² Brev til Ritzaus Bureau 30. jan. 1946, Ungdomskommissionen, bilag til journalsager.

⁵³ F.eks. *Lollands Tidende* 8. maj 1947, Social-Demokraten 4. maj 1947, „Hal

ringer i forslaget, men måtte give sig.⁵⁴ Formuleringen var dog stadig skarp nok til at give anledning til hårdt optrukne mindretalsudtalelser fra bl.a. repræsentanten for Venstres Ungdom.⁵⁵

Hal Koch fulgte denne første betænkning op med at skrive et indlæg i Lederbladet, hvor han parafraserede indholdet.⁵⁶ Han lod sig også invitere til at holde foredrag om emnet.⁵⁷ Han havde under krigen været en særdeles efterspurgt foredragsholder, der trak fulde huse. Ved et møde i foreningen „Unge Landmænd på Falster“ i Nykøbing F. i september 1947 talte Hal Koch for flere hundrede tilhørere under titlen „Kritik eller Revolution“ om samfundsproblemer i almindelighed og bolignøden i særdeleshed. *Folketidende*, organ for Venstre, bemærkede syrligt, at Hal Koch åbenbart troede, at han talte til Venstres Ungdom, hvad han jo strengt taget heller ikke gjorde.⁵⁸ Men man må antage, at mange af tilhørerne har været medlem af VU, og at det vel også har været årsagen til, at Hal Koch har sagt ja til at tale for dem, idet han vidste, at det var her, modstanden var at finde. Hal Koch kritiserede de sidste ti års boligpolitik og især indenrigsministeren, venstremanden Niels Arnth-Jensen. *Venstrebladet*, der var en radikal avis, refererede foredraget med en let distance:

Med Ord, der maaske nok satte Sagen vel meget paa Spidsen, skildrede Professoren den forkvaklede Ungdomsopdragelse, den Samfundstragedie, der var en Følge af de mange, mange, alt, alt for snævre Hjem, der ikke levnede Plads for Ungdommen til at udfolde sig, men henviste den og dens naturlige Udfoldelsestrang til Gader og Beværtninger. Denne Boligudvikling er en af de Ting, vi først og fremmest maa kritisere og søge ændret. Ellers

Kochs Aktion mod de overtallige Værelser“, *Jyllands-Posten* 4. maj 1947. Hal Koch holdt foredrag om spørgsmålet på Ryslinge Højskole, se *Fyns Venstreblad* 6. maj 1946.

⁵⁴ Plenummødet 30. jan. 1947, Journalsager, kps. 2.

⁵⁵ Mindretalsudtalelserne vedr. 1. boligbetænkning var til drøftelse på plenummødet 6. marts 1947. Mødets mest dramatiske tildragelse var dog beskyldninger rettet af ikke mindst Gram (DsU) mod Karlsson (DkU) om illoyalitet, idet Karlsson havde citeret endnu ikke offentliggjorte dele af en betænkning i Folketingssalen, Journalsager, kps. 3.

⁵⁶ Lederbladet 1947, s. 158. Refereret i *Aftenbladet* 16. sep. 1947.

⁵⁷ Der findes ingen andre kilder til Hal Kochs foredragsvirksomhed (kalender, dagbog e.l.) end de avisreferater, man finder i bl.a. Ungdomskommissionens arkiv.

⁵⁸ *Lolland-Falsters Folketidende* 23. sept. 1947.

vil det før eller senere føre til et voldsomt Skifte i Retning af Socialisering, ellers vil det føre til en Revolution!⁵⁹

Denne advarsel, der ikke kan forstås som andet end frygt for en kommunistisk magtovertagelse, var ærligt ment. Den kan for Hal Kochs vedkommende spores tilbage til november 1943, da han første gang fremlagde den ved et lukket møde, hvis indhold kun kendes, fordi Hedtoft tog referat til sig selv.⁶⁰ Henvisningen til truslen fra kommunisterne hørte til det socialdemokratiske grundarsenal i tiden, men det har givetvis også ramt den lokale målgruppe i Nykøbing ret præcist. Hal Koch har ganske enkelt forsøgt at vinde modstanderne for sin sag ved at bygge på den anti-kommunisme, som de delte.⁶¹

Forslaget om tvungen fremleje af værelser blev taget op af boligminister Johannes Kjærbøl i 1948 med direkte henvisning til Ungdomskommissionens betænkning. Kjærbøl udfærdigede et lovforslag med bibeholdelse af kommissionens forslag om mulighed for tvangsudlejning af værelser, men den endelige lov udløb allerede året efter og endte med så mange forbehold, at det ifølge kommissionens egen evaluering endte med at blive et „yderst begrænset antal værelser, der blev udlejet i medfør af den“.⁶²

Kjærbøls lovforslag forstærkede den offentlige debat om spørgsmålet. Heller ikke dengang var man bleg for at trække nazi-kortet. „Naar man læser Minister Kjærbøls Forslag til Boliglov, spørger man uvilkarligt, om man lever i Hitlers Tyskland?“ som det hed i et læserbrev.⁶³ *Skive Venstreblad* kaldte lovforslaget „dilettantisk“⁶⁴

Pastor C.S. Kemp mente, at det var en kristenpligt at skaffe husly til de boligsøgende, og kommunisternes dagblad anså det i den anled-

⁵⁹ *Lolland-Falsters Venstreblad* 23. sep. 1947.

⁶⁰ Hans Hedtoft-Hansens arkiv, ABA, ks. 40, læg 17, her gengivet efter Jes Fabricius Møller: „Hal Koch og Velfærdsstaten“ i N.G. Hansen, J.H. Petersen og K. Petersen (red.): *I himlen således også på jorden? Danske kirkefolk om velfærdsstaten og det moderne samfund*, Odense 2010, s. 139.

⁶¹ *Stiftstidende* (kons.), der ikke havde *Venstrebladets* forbehold i sit referat, gav passagen: „Det eneste, vi gør ved at føre den lidet forstaaende Politik er at forberede et voldsomt Skifte i socialistisk Retning“, *Lolland-Falsters Stifts Tidende* 23. sept. 1947. Også *Folketidende* bemærkede advarslen: „Nægter de liberale Partier at løse Boligproblemet, bliver sure og sætter sig paa Bagbenene, ja, saa overlader man Opgaven til Socialisterne“, *Folketidende* 23. sept. 1947.

⁶² Lov nr. 262 af 9. juni 1948, Rigsdagsaarbogen 1947-48, s. 344ff; *Ungdomskommissionen, Samfundet og ungdommen. Afsluttende udtalelse fra ungdomskommissionen*, Kbh. 1952, s. 26.

⁶³ *Aalborg Stiftstidende* 8. feb. 1948.

⁶⁴ *Skive Venstreblad* 11. feb. 1948.

ning som en redaktionel pligt at lægge spalter til synspunktet.⁶⁵ Hal Koch bidrog selv til debatten med et indlæg om Kjærbøls forslag og de boligsøgendes problemer, hvor han bebrejdede de liberale, at de ignorerede boligproblemet og gang på gang sagde, „at det er det vigtigste, at de Besiddende ikke forstyrres i deres Besiddelse“. Hal Koch understregede, at han ikke talte ud fra kristendommens forestilling om barmhjertighed, men om „rent borgerlig, samfundsmæssig Fornuft“. ⁶⁶ Hermed lagde han også afstand til de social-politiske og filantropiske kredse i kirken som f.eks. pastor Kemp. Det var ikke blot taktik eller udvendighed fra hans side. Det flugtede med hans teologiske grundindstilling, der byggede på den opfattelse, at kristendommen ikke er en ideologi, „en disponibel sandhed“ med Jakob Ballings ord, der står til rådighed for mennesket som middel til andre formål.⁶⁷

Avisen *Social-Demokraten* interviewede lederne af RU, DsU og KU om Kjærbøls forslag, og de stillede sig alle bag det. Poul Møller (KU), der også var medlem af Ungdomskommissionen stod ved sin opbakning til kommissionens betænkning, men var dog kritisk over for nogle af Kjærbøls ideer: „Det er fortsat min Opfattelse, at den ekstraordinære Bolignød kræver ekstraordinære Midler“. ⁶⁸ Venstre Ungdom blev ikke spurgt, antagelig fordi svaret var givet på forhånd. Avisen kunne dog referere en diskussionsaften i Studenterforeningen mellem foreningens fire politiske fraktioner, hvor Venstres repræsentanter støttede Kjærbøls forslag.⁶⁹ Det lignede en tendens. Da kommissionens anden betænkning om ungdommens boligforhold udkom i 1949, blev den varmt modtaget i VU's medlemsblad.⁷⁰

Land og by

Forslaget om tvungen udlejning af overskydende værelser var en mærkesag for Hal Koch, og det er et klart eksempel på, at han stod på den ene side af den ideologiske konflikt, som forslaget fremkaldte mellem især Socialdemokratiet og Venstre.

⁶⁵ *Land og Folk* 20. feb. 1948.

⁶⁶ Hal Koch: „En lille boligoplevelse“, *Politiken* 12. feb. 1948. Aksel Møller svarede ham i avisen dagen efter, og dagbladet *København* bragte ligeledes den 13. feb. en leder, der gik imod Hal Koch. Om Hal Kochs syn på forholdet mellem socialpolitik og kristendom se J.F. Møller: „Hal Koch og Velfærdsstaten“ i N.G. Hansen, J.H. Petersen og K. Petersen (red.): *I himlen således også på jorden? Danske kirkefolk om velfærdsstaten og det moderne samfund*, Odense 2010.

⁶⁷ J.F. Møller: Hal Koch, s. 308.

⁶⁸ *Social-Demokraten* 17. feb. 1948.

⁶⁹ *Social-Demokraten* 17. feb. 1948.

⁷⁰ Carl Trock: „Boliger for ungdommen“, *Dansk Folkestyre* januar 1950.

Et andet af Ungdomskommissionens forslag fremkaldte en lige så stærk offentlig debat over den samme skillelinje. Det handlede om regulering af arbejdstiden for arbejdskraften i landbruget. Forslaget blev fremsat i den lidt neutralt betitlede *Betænkning over Beskyttelsesforanstaltninger m.v.* fra 1948. Den var blevet forhandlet igennem kommissionen uden mindretalsudtalelser. Som nævnt ovenfor rummede den afsnit med overskriften „Kommissionens drøftelser“, der indeholdt vage og uforpligtende formuleringer om afvigende synspunkter. Her var det med andre ord lykkedes at inddæmme den mulige modstand og skabe et konsensuspapir.⁷¹

Betænkningen om beskyttelsesforanstaltninger var forhandlet igennem i Udvalg I med Jørgen S. Dich som formand.⁷² Hal Koch havde ikke selv deltaget i det forberedende arbejde, men han tilsluttede sig ganske dens synspunkter, som han også repræsenterede ved flere foredrag for landboudomden landet over. Hans tilgang til spørgsmålet var ikke så meget dikteret af fagforeningssynspunkter som af ideen om, at ungdommen var den formative epoke af et menneskes liv. Ungdommen var ikke blot den tid, hvor man forberedte sig på arbejdslivet, men også på at dannes til at blive et menneske.⁷³

Hal Koch mente, at der skulle gives de unge under 18 „gode muligheder for nyttig skolegang, for almen-menneskelig udvikling og sundhed. Først i anden række bør de ses som led i produktionslivet“. ⁷⁴

Det kontroversielle i betænkningen var ikke mindst, at den genoptog nogle forslag fra en betænkning afgivet af det af den socialdemokratiske regering i 1934 nedsatte Arbejderbeskyttelsesudvalg og den i 1938 nedsatte Landarbejderkommission.⁷⁵ For det første indebar det, at arbejdskraften i landbruget, der indtil da havde været omfattet af

⁷¹ Iflg. Betænkningen selv blev den vedtaget ved et plenarmøde den 25. juni 1948. Der foreligger intet referat af dette møde i arkivet.

⁷² Udvalg 1 blev udvidet til at omfatte repræsentanter for alle partier. Referat af plenummødet 10. dec. 1945. RA, Socialm., Ungd.komm., journalsager: kps 2.

⁷³ Jf. Hal Koch: „Ungdomskommissionen og Landboudomden“, *Højskolebladet* 7. april 1950. Se referat af foredrag i Ryslinge i *Svendborg Avis* 27. sept. 1949.

⁷⁴ „Et borgerligt ord til vrede landmænd“ *Politiken* 9. jan. 1949. Men ud over den alvorlige opgave, som dannelse er, understregede Hal Koch, at ungdommen skulle have tid til leg og fornøjelser – herunder ikke mindst dans – i betryggende rammer. Hal Koch: „Ungdommens arbejde og leg“, *Politikens kronik* 21. juni 1949. Da Hal Koch var i Stockholm i november 1945 for at høre om erfaringerne fra den parallelle svenske kommissionsundersøgelse, blev han interviewet af *Dagens Nyheter*, der kunne meddele de svenske læsere: „Ungdomsdansen inget problem för danskarna“, *Dagens Nyheter* 22. nov. 1945.

⁷⁵ *Betænkning over Beskyttelsesforanstaltninger m.v.* s. 14 og 17.

Medhjælperloven, også skulle være dækket af Arbejderbeskyttelsesloven, og for det andet blev det foreslået, at arbejdstiden for personer under 18 år ikke kunne overstige 8 timer dagligt mandag til fredag og højst 5 timer om lørdagen.⁷⁶ Dertil kom krav om tre ugers ferie. Kommissionens forslag havde form af ændringsforslag til et lovforslag formuleret af Arbejdsraadet i 1946.⁷⁷ Forslag om regulering af arbejdstiden for medhjælperne i landbruget indgik også i det socialdemokratiske efterkrigsprogram, ifølge hvilket „en Regulering af Arbejdstiden i Landbruget bør gennemføres ved Lov“⁷⁸ og „Beskyttelseslovgivningen for de Unge tages op til Revision. Weekend og 3 Ugers Sommerferie for Unge under 18 Aar.“⁷⁹

Baggrunden for den konflikt, som betænkningen gav anledning til, var et stærkt modsætningsforhold af både kulturel og social karakter mellem land og by. 1930'ernes landbrugskrise havde skabt grundlaget for en af tidens største protestbevægelser, agrarbevægelsen Landbrugernes Sammenslutning.⁸⁰ Snarere end at lægge en dæmper på den bitterhed, der var opsparet på landet, forstærkede krigsøkonomiens begunstiggelse af landbrugserhvervet modsætningsforholdet, fordi det nu var lønmodtagerne i byerhvervene, der oplevede et betydeligt fald i levestandarden. Det var netop denne ulige fordeling af goderne, der gav Hal Koch anledning til fra 1943 at gøre sig til talsmand for, at den daværende politiske samling måtte udmunde i en enighed om en mere social retfærdig fordelingspolitik efter krigen. Udsoningen mellem land og by blev for ham en central ambition, men en debat med bl.a. Knud Kristensen efterlod ikke noget realistisk håb om, at den kunne finde sted.⁸¹

Reaktionerne fra repræsentanter for landbruget mod kommissionen var hårde. Kontrolassistent Jens Nielsen angreb kommissionsbetænkningen med en erklæring om, at VU's medlem af kommissionen, Jens P. Petersen, burde „være en død Mand i dansk Politik“.⁸² Konflik-

⁷⁶ *Betænkning over Beskyttelsesforanstaltninger m.v.* s. 38.

⁷⁷ *Betænkning over Beskyttelsesforanstaltninger m.v.* bilag V.

⁷⁸ *Landbruget og Socialdemokratiet*, 1945, s. 3, Det Kongelige Bibliotek, Småtryk.

⁷⁹ *Fremtidens Danmark*, 1945, s. 13, Det Kongelige Bibliotek, Småtryk.

⁸⁰ Peter Ramskov Andersen: *Vildskab over landet*, upubliceret ph.d.-afhandling, Odense 1996. Mads Blom Andersen: „At genskabe tidligere tiders dybe Følelse af Samhørighed mellem Mand og Muld“, *et studie af landbokultur og højreradikalisme i Landbrugernes Sammenslutning 1931-1935*, upubl. kandidatspeciale, Kbh.s Univ. 2006.

⁸¹ J.F. Møller: *Hal Koch*, s. 183ff.

⁸² *Randers Dagblad* 21. april 1949. Petersen svarede samme dag. September 1950 indtrådte Jens Peter Eriksen som VU's repræsentant i Ungdomskommissi-

ten handlede i udgangspunktet om interesser, det vil f.eks. sige landbrugets arbejdsgiveres ønske om frit at kunne disponere over den arbejdskraft, som de havde ansat, men betænkningen var også en direkte udfordring til den selvfølgelige konvergens af arbejde og fritid, som havde været normen i landbruget indtil begyndelsen af 1900-tallet. Det var en kulturkamp.⁸³ Når Hal Koch arbejdede for, at fritiden havde en værdi i sig selv, var det direkte rettet mod de landbrugere, der mente, at fritiden ikke kunne skilles fra livet på gården. Gårdmændene beskyttede ikke blot deres interesser, men deres livsform, hvor der ikke blev skelnet mellem lyst og pligt, fritid og arbejde, for „landbruget er et erhverv, der har selve livet til arbejdsfelt – og dette lader sig nu engang ikke bremse ligesom stempler og drivremme i en fabrik“ som en kritiker, Peter Tovborg Jensen, skrev. Han fortsatte:

En af hemmelighederne ved dansk landbrugs høje standard er, at her er det i mere udpræget grad end i andre lande lysten, der driver værket og skaber resultatet. Og dette kan atter føres tilbage til det forhold, at i vore tusinde landbohjem er det hellig pligt at oplære børnene og unge medhjælpere, fra et tidligt alderstrin, i den opfattelse, at arbejdet her det [sic] er noget, der angaar livet selv, og det har livets umiddelbare evige glæder direkte i sit kølvand. Og hvis det arbejde skal lykkes, saa skal man kende og altid være rede til at gøre sin pligt. Her slaar nemlig det med rettighederne ikke til.⁸⁴

Det var med andre ord ikke blot en diskussion om, hvilke arbejdstidsbestemmelser der skulle gøres gældende, men om arbejdstidsbestemmelser overhovedet hørte til i landbruget, om denne fagforeningstankgang simpelthen var væsensfremmed for landbruget i det hele taget, fordi landbruget ikke kunne reduceres til en produktionsvirksomheds „stempler og drivremme“. Denne billeddannelse bygger på en klassisk modsætning mellem det mekaniske, fremmedgørende i bylivet og industrien over for den organisk sammenhængende tilværelse på landet, hvor man heller ikke havde samme forhold mellem arbejdsgiver og arbejdstager. Medhjælperen var ikke blot en ansat, men blev sidestillet med landmandens egne børn, og børn havde godt af at arbejde, for

onen til afløsning for Jens Peter Petersen, Plenummøde 8. sept. 1950, kps. 3.

⁸³ Gunner Lind Haase Svendsen: „Den usunde strøm fra byerne – krisen inden for de danske ungdomsforeninger 1950-70, *Fortid og Nutid* 2005:1.

⁸⁴ Peter Tovborg Jensen: „Med selve livet som arbejdsfelt“ *Politiken* 5. jan. 1949.

det dannede karakteren og skabte lyst og forudsætninger for at virke i landbruget som voksen (se nærmere herom nedenfor).

Krogerup

Fra Hal Kochs synspunkt var det også en kulturkamp, fordi han havde været med til at skabe en udfordring til en af den agrare kulturs centrale institutioner, højskolen. Hans svar til Tovborg Jensen var også et forsvar for Krogerup.⁸⁵ I 1946 var han blevet forstander for Krogerup Højskole. For nylig er der fremdraget kildemateriale, der kaster lys over de overvejelser, der lå til grund for dannelsen af det, som Hal Koch oprindeligt havde tænkt som en lederskole.⁸⁶ Den, der først bragte en lederskole i forslag, var Ib Koch Olsen, der tillagde D.s.U. æren for at have fostret ideen.⁸⁷

I et notat fra 1942 fremhævede Hal Koch nødvendigheden af at opstille et alternativ til den ungdomsopdragelse, der blev praktiseret i „totalitære Stater (Rusland, Italien og Tyskland)“.⁸⁸ Skolen skulle være noget andet og mere end en folkehøjskole, mente Hal Koch, for skønt de eksisterende højskoler gjorde et godt stykke arbejde, nåede de „kun et Mindretal af den samlede Ungdom“ – underforstået landboudommen.⁸⁹ En lederskole skulle være for hele ungdommen og således afspejle DU's bredde, selv om det af korrespondance og hørings-svar fra interesserede parter fremgår, at det var overordentlig svært at skabe enighed om skolens indhold. Idrætsorganisationerne ville gerne have mere idræt ind i skoleplanen, musikerne ville gerne have mere musik osv. Hal Koch selv drog de historiske linjer til Grundtvigs tanker om omdannelsen af Sorø Akademi („Skolen i Soer“), men ville ikke skabe en skole efter Grundtvigs forbillede, fordi „den i alt for høj Grad blev en grundtvigsk Partisag“. I stedet ville han skabe et „virke-

⁸⁵ „... den usaglige – for nu ikke at bruge værre ord – maade hvorpaa man har angrebet [Ungdomskommissionen] og mig, tillige i væsentlig grad har skadet Krogerup Højskole. Jeg skal ikke nægte, at dette ærgrer mig.“ Hal Koch: „Et borgerligt ord til vrede landmænd“ *Politiken* 9. jan. 1949.

⁸⁶ Arkivet blev samlet og registreret i 2015 af stud.mag. Ditte Marie Baungaard Christensen og beror på højskolen.

⁸⁷ Brev til Knud Gedde 21. okt. 1941, Krogerup Højskoles arkiv.

⁸⁸ Ungdommens opdragelse i totalitære stater var et tema, som Hal Koch havde taget op allerede i en artikel „Nazismen som Folkeopdragelse“ i *Berlingske Aftenavis* 18. juni 1934.

⁸⁹ Krogerup Højskoles arkiv. Notatet er udateret, men tydeligvis forlæg for den beretning fra repræsentantskabsmødet, der blev trykt i *Lederbladet* nr. 6, 1942.

ligt Folkeuniversitet“.⁹⁰ Referencerne til „Skolen i Soer“ endte med at ryge ud af den plan, der blev vedtaget på DU's repræsentantskabsmøde i 1942.

Skolen åbnede i 1946 på Krogerup, der var stillet til rådighed af staten, som en selvejende institution under Højskoleloven. Skolen blev aldrig det lederakademi, som Hal Koch havde forestillet sig, men den havde i modsætning til de fleste andre højskoler held med at tiltrække elever fra andet end landbohjem. Og mens de fleste højskoler var rod-fæstet i den lokale landbokultur, typisk med støtte fra egnens mest betydningsfulde gårdejere, har Krogerup fra begyndelsen haft sit organisatoriske udgangspunkt i partierne. Det er en ganske markant omstændighed ved Krogerup, at venstremanden, statsminister Knud Kristensen, der drev et landbrug i Humlebæk, aldrig havde noget med højskolen at gøre – han kom dog til indvielsen.

En af lærerne på Krogerup, økonomen Poul Nyboe Andersen, formulerede nødvendigheden af at tilpasse højskolen til den moderne bykultur. Man skal i den forbindelse erindre, at Nyboe Andersen var venstremand.

Landboudommen følte sig hjemme på en grundtvigsk højskole, mente Nyboe Andersen, fordi den „er som en stor gaard, hvor der blot leves et rigere aandeligt liv, end man er vant til at møde“. Hvis der skulle gives byens ungdom en tilsvarende oplevelse af hjemlighed på en højskole, måtte den besættes med lærerkræfter „med forstaaelse af byungdommens problemer og levevis, og som kan og tør forsøge en ny start, føle sig fri over for den gamle højskoles traditioner og søge at udforme et skoleliv i nærest mulig kontakt med det bedste i moderne byungdoms livsform“.⁹¹

Nyboe Andersens forsvar for den nye højskole blev formuleret samtidig med, at diskussionen om Ungdomskommissionens forslag om landbrugsmedhjælpernes arbejdstid blev genstand for offentlig debat, og det er næppe tilfældigt. Krogerup Højskole var indirekte inddraget i debatten, fordi kritikken af kommissionen også ramte Hal Koch og dermed Krogerup. Det var forstanderen, der tegnede højskolen, og Hal Koch følte sig også foranlediget til at forsvare Krogerup mod angrebene på kommissionen.⁹² Sode-Madsen hævder, at kritikken mod

⁹⁰ (Udkast til) Ansøgning til Fonden til Fædrelandets Vel, ca. 1945, signeret Hal Koch, Krogerup Højskoles arkiv.

⁹¹ Poul Nyboe Andersen: „Faglig dygtighed og menneskelig indsigt“, *Informations kronik* 22. april 1949.

⁹² Mest tydeligt samlet i Hal Kochs højskoleprogrammatisk skrift *Om Krogerup – Til angreb og forsvar*. Krogerup 1950-51, udgivet af Krogerup Elevforening. Se J.F. Møller: *Hal Koch*, s. 253.

Hal Koch førte til et „dramatisk“ fald i elevtallet på Krogerup.⁹³ Poul Nyboe Andersen har i sin bog om Krogerup gennemgået elevtallet. Det hold, der begyndte i november 1949, var væsentlig mindre (35) end året før (63), men allerede i 1950 var elevtallet tilbage til normalen (60), og det steg året efter (70). Eleverne havde for en stor dels vedkommende studentereksamen og kom fra byerne. Skolen havde faktisk held med at omstille sig til at være en skole for byungdommen, men altså ikke for både by- og landbougdommen, som Hal Koch havde forestillet sig.⁹⁴

Kulturkampen kulminerede ved et radiotransmitteret møde i Hjørring 21. februar 1950, hvor tonen var alt andet end urban.⁹⁵ Hal Koch var blevet indbudt i sin egenskab af formand for kommissionen af formanden for Hjørring Amts Landøkonomiske Selskab, gårdejer Chr. Drivsholm. Drivsholm benyttede lejligheden til at rette et alvorligt angreb mod Ungdomskommissionens forslag, som ville „skabe uhyre Vanskeligheder for Landbruget“, og værre endnu var det for de unge selv:

I ethvert ungt Menneske ligger de mange Muligheder i Svøb, og blandt disse er ogsaa Faren for at blive en Døgenigt og Slapsvans. Der findes vistnok intet bedre Middel herimod end sundt, meto- disk, legemligt Arbejde.⁹⁶

Hal Koch forsøgte at svare for sig, men havde salen imod sig. Hal Koch sad selv på dette tidspunkt i Radiorådets Programudvalg, og ved detes første møde efter udsendelsen karakteriserede han selv Drivsholms fremfærd som en protestdemonstration snarere end en jævnbyrdig diskussion.⁹⁷

Radioudsendelsen fik debatten til at blusse op igen. Gårdejer Tage Rosenstand afgav i et længere indlæg i *Højskolebladet* en „harmdirrende Protest“ over kommissionens forslag. Han vurderede „det legemlige Arbejde, som det foregaar i vore Bondehjem som en Hjælp ved Børnenes Opdragelse, som ingen Erhverv eller Klasser i vort Samfund har Mage til“.⁹⁸ Rosenstand mente, at arbejdet modnede børnene og

⁹³ Sode-Madsen, s. 166.

⁹⁴ Poul Nyboe Andersen: *Hal Koch og Krogerup Højskole*, Odense 1993, s. 77ff.

⁹⁵ Sode-Madsen, s. 165, J.F. Møller s. 234.

⁹⁶ Chr. Drivsholms eget indlæg blev trykt som kronik i *Vendsyssel Tidende* 22. feb. 1950. Den oprindelige udsendelse findes ikke i Danmarks Radios arkiv.

⁹⁷ Referat af møde i Radiorådets Programudvalg, 28. feb. 1950. Radiorådets Programudvalgs arkiv, RA, jf. J.F. Møller s. 234.

⁹⁸ Tage Rosenstand: „De Unge paa Landet“, *Højskolebladet* 24. marts 1950, s.

gjorde dem ansvarlige og „selvhjulpne“, og at kommissionens betænkning var et indgreb i forældrenes ret til at opdrage deres egne børn. „Det er ikke otte Timers Arbejdsdag, Lørdagsfrihed, Søndagsfrihed og 3 Ugers Ferie, der skaber et selvstændigt og økonomisk uafhængigt Bondehjem“. Rosenstand betragtede kommissionens forslag som værre end dem, der i sin tid fik vrede bønder til at storme Albani Kirke i Odense i 1086.⁹⁹

Striden om medhjælpernes arbejdstid i almindelighed og episoden i Hjørring i særdeleshed var tegn på en stærk og dybtliggende konflikt, hvor Hal Koch endte med at stå og blive stillet på et klart, politisk identificerbart standpunkt. Imidlertid er der grund til at være opmærksom på, at skillelinjen mellem landbokulturen og bykulturen ikke var den eneste i denne konflikt. Der var en meget markant meningsforskel i partiet Venstre. Kommissionens betænkning var som nævnt afgivet uden mindretalsudtalelser, og det skyldtes altså ikke, at kommissionen var uvant med, at medlemmer afgav dissens. Venstres Ungdoms repræsentant i kommissionen, Jens Peter Petersen, stod bag betænkningen og måtte som ovenfor beskrevet stille op til internt rivgilde i VU for sin stilling, og han endte også med at træde ud af kommissionen kort tid efter Hjørring-affæren.¹⁰⁰ Poul Nyboe Andersen tog også klar stilling til fordel for Hal Koch og Krogerup. Mange andre gjorde opmærksom på, at der var problemer med landbrugsmedhjælpernes stilling. Vigtigst af disse var lederskribenten i bladet *Dansk Folkestyre*, der var udgivet af Venstres Ungdom. Skribenten – antagelig bladets redaktør, Poul Givskov Christensen – tog afstand fra Chr. Drivsholms fremfærd i Hjørring, fordi den lignede en „demonstration“ snarere end en „diskussion“. (Man lægger mærke til, at ordvalget er det samme som Hal Kochs i Radiorådets Programudvalg.) Han fremhævede, at VU naturligvis ikke kunne være enig i alt, hvad Ungdomskommissionen foreslog, men at det måtte være magtpåliggende at fastslå, at der fandtes problemer, som skulle løses:

Vi skal ikke her blande os op i stridens enkeltheder – blot stilfærdigt – som et modstykke til flertalsytringerne i Hjørring – gøre

¹²⁴.

⁹⁹ Tage Rosenstand: „De Unge paa Landet“, *Højskolebladet* 24. marts 1950, s. 126. Han nævnte ikke, at bønderne ved den lejlighed dræbte kongen, mod hvem protesten var rettet, men den implicitte trussel turde stå ganske klar for kommissionens formand, der var professor i Nordens kirkehistorie med speciale i middelalderen. Hal Koch svarede i *Højskolebladet* 7. april s.å.

¹⁰⁰ Jens Peter Petersen var formand for VU 1946-48. Han blev i juni 1950 afløst som VU's medlem af kommissionen af Jens Peter Erichsen. Ungdomskommissionen: *Samfundet og ungdommen*, Kbh. 1952, s. 8.

opmærksom på, at blot to dage efter stod fire gode landmænd et andet sted i Danmark frem i en offentlig forsamling og erklærede, der virkelig er problemer, som må gennearbejdes og drøftes. Det er blot dertil, vi ønsker at nå! Derfor *Venstres Ungdoms henstilling* til de ledende landbrugsfaglige organisationer om at iværksætte en undersøgelse af de praktiske og økonomiske muligheder for at imødekomme nærmere bestemte ønsker – i dette specielle tilfælde hos landbougdommen.¹⁰¹

Den nævnte henstilling vedtaget af Venstre Ungdoms landsstyrelse i slutningen af februar 1950 bakkede med enkelte forbehold op om kommissionens betænkning. Først og fremmest støttede VU det princip, som lå til grund for kommissionens anbefalinger, nemlig en anerkendelse af fritidens selvstændige værdi. I VU's formulering blev det formålet at „sigte mod sådanne arbejdsmæssige vilkår, at der ved overgangen fra barndommen til ungdomstiden opstår en naturlig tilpasning mellem arbejde, fritid og skole“.¹⁰²

Man kan tolke denne indre strid i Venstre forskelligt. Man kan sige, at det var lykkedes en socialdemokratisk domineret kommission at drive en kile ind i oppositionen. Man kan også sige, at konflikten var generationsbetinget mere end politisk, og at tiden arbejdede imod den kultur og arbejdsform, som ledende skikkelser i landbruget repræsenterede endnu omkring 1950.

Det slog også igennem i diskussionen om ungdommens dannelse. Højskolebevægelsen stod stadig på dette tidspunkt solidt på den dannelsesstanke, som af Grundtvig og hans tilhængere var blevet udviklet og tilpasset en landbokultur i midten af 1800-tallet. En ny tids højskole hundrede år senere måtte imidlertid tage hensyn til, at elevgrundlaget var et helt andet. Dette opgør med Grundtvigs ideer som grundlag for højskoledrift tog Hal Koch som nævnt netop i 1950, og han fik støtte hertil af Nyboe Andersen. Det var de yngre, der gjorde op med de gamle i højskolebevægelsen, og dette generationsopgør var også en understregning af, at landbokulturen for alvor var ved at blive trængt af urbaniseringen. I denne konflikt mellem land og by lod det sig ikke fornægte, at Hal Koch i fremtoning og temperament var københavner. Han var vokset op i et borgerligt miljø på Frederiksberg. Hans interesse for Grundtvig var akademisk, og da han engagerede sig i at drive højskole, blev den ganske vist mere af en folkehøjskole, end han oprindeligt havde tænkt, men Krogerup endte også med at medvirke til omdannelsen af den danske højskolebevægelse, så den tilpassede sig den

¹⁰¹ Leder, *Dansk Folkestyre*, marts 1950, s. 4.

¹⁰² *Dansk Folkestyre*, marts 1950, s. 10.

omstændighed, at en stadig større del af den ungdom, som den bejlede til, boede i byerne.

Tilbage til videnskaben

I en kronik i Politiken opsummerede Hal Koch kommissionens arbejde under overskriften „Syv aar for -?“. Det var en henvisning til beretningen i 1. Mosebog om patriarken Jakob, der først arbejdede syv år for Lea og dernæst syv år for Raket. Hal Koch afæskede med spørgsmålet „Hvad nu?“ politikerne svar på, om kommissionens arbejde havde været forgæves?¹⁰³ Tonen i kronikken er defensiv, måske endda lidt opgivende. En tilsvarende modfaldenhed gav Hal Koch udtryk for i et interview:

„Selvfølgelig kan alle, der har været medlem af kommissionen se, at det langt fra er alle forslagene, der er lige gode, og nogle af dem kan vi vel endda betragte med en vis kritik, men det er jo også netop kun forslag, som gennem kommissionens betænkninger skulle kunne gøres gældende, når rigsdagen kommer til at arbejde med sådanne ting.“¹⁰⁴

Der var ikke udsigt til, at der ville det ske det store, hvad der da heller ikke gjorde i form af konkrete lovforslag.

Hal Koch havde været et godt valg som formand, fordi han vidste noget om ungdom, selv om han på dette tidspunkt var forbi sin egen. Han omgikkes ungdom til daglig både på Krogerup og på universitetet (han beklædte forstanderstillingen og professoratet samtidig), og han gjorde som kommissoriet tilsagde: at sikre ungdommen gode vilkår. Som nævnt kom der ikke meget konkret i form af egentlige lovforslag ud af kommissionens mange forslag, men dens arbejde viste sig at være en så præcis pejling af ungdommens problemer og behov, at mange af dens forslag for efterfølgende generationer er forekommet så indlysende rigtige, at de er blevet virkeliggjort.

Hal Koch vendte efter sit arbejde for Ungdomskommissionen aldrig tilbage til et politisk opdrag. Det lod han hustruen om. Hun var organiseret socialdemokrat, men afveg især i forsvarspolitikken fra partilinjen, som hendes mand til gengæld fulgte.¹⁰⁵ Og efter at han trådte tilbage som forstander for Krogerup i 1956, viede han sin tid til skabelsen af Institut for Kirkehistorie på Vodroffsvej på Frederiksberg og til opbygningen af et miljø, der dannede forudsætning for den følgende

¹⁰³ Hal Koch: „Syv aar for -?“, *Politiken* 10. nov. 1952.

¹⁰⁴ *Lederbladet* 1952, s. 131.

¹⁰⁵ Birgitte Possing: *Uden Omsvøb – portræt af Bodil Koch*, Kbh. 2007.

generations forskningsindsats i kirkehistorien. Han vedblev at ytre sig i offentligheden om forskellige spørgsmål, og for så vidt holdt han aldrig op med at være politisk. Han var medunderskriver af den henvendelse til Socialdemokratiets kongres i 1957, hvori 78 redaktører, professorer, læger, skoleinspektører, forfattere, journalister, præster m.fl. udtrykte deres bekymring for „en vækst i det passive kulturliv“ og opfordrede til en større aktivering og „kritik og reform af opdragelsen, skolen, pressen og folkeoplysningen“.¹⁰⁶ Klaus Petersen har vist, hvordan initiativet til henvendelsen kom fra en kreds af socialdemokrater, der med en skærpet kulturpolitisk profil ønskede at fiske tilhængere blandt de frafaldne kommunister efter Ungarn 1956.¹⁰⁷ Måske var det fornemmelsen af at være blevet brugt, der fik Hal Koch til ret hurtigt at lægge ironisk afstand til udtalelsen.¹⁰⁸ Henvendelsen havde ingen umiddelbar effekt, men bidrog dog antagelig til dannelsen af Kulturministeriet i 1961.¹⁰⁹ Men Hal Kochs organisatoriske engagement i politik ophørte, da Ungdomskommissionen lukkede.

¹⁰⁶ *Social-Demokraten* 6. jan. 1957, citeret efter <http://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/henvendelse-fra-79-intellektuelle-til-socialdemokratiets-kongres-1957/>.

¹⁰⁷ Klaus Petersen: „Fra opstand i Budapest til kulturpolitik i Tivoli“. *Arbejderhistorie* 1999/4.

¹⁰⁸ Hal Koch mente ikke, at udtalelsen „indeholder andet end, hvad alle skikkelige mennesker med glæde kan skrive under paa“, *Politikens kronik* 16. jan. 1957, „I anledning af kultur-udtalelsen“.

¹⁰⁹ Jf. Niels Finn Christiansens anmeldelse af J.F. Møller: *Hal Koch*, Kbh. 2009 i *Historisk Tidsskrift* 2009:1, s. 265.

SUMMARY

Hal Koch, the Political Parties and the Youth Commission

Hal Koch (1904-1963) was Professor of Church History at the University of Copenhagen. During the German occupation of 1940-1945, he became Chairman of Dansk Ungdomssamvirke, a politically neutral umbrella organization, and gained a position as a prominent intellectual. From 1943, his social democratic sympathies became more explicit and in 1945, he was appointed head of a government commission with the task of examining the economic, social and cultural conditions of the Danish youth (the so-called Youth Commission). The commission sat for seven years and produced a total of 14 reports, in which it identified a series of problems and suggested solutions. Members of the commission were mainly representatives from all political parties. Hal Koch has been identified as an instrument of social democratic interests. There is no doubt that his sympathies, especially when it came to social issues, lay with social democracy. However, this first study based on the archives of the Youth Commission, shows that for the most part, the work of the commission was based on a broader consensus than might be suggested by a study of the public reception of the reports.